

УДК 78:373.036-057.874(045)

Сербіна-Лукасюк Л.П.

викладач циклової комісії початкової музичної підготовки
кафедри шкільної педагогіки та психології
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(м.Хмельницький)

Сприйняття музики – основа виховання учнів загальноосвітньої школи

У статті розглядаються питання розвитку та формування сприйняття музики учнів загальноосвітньої школи, визначення понять “сприйняття музики” і “музичне сприймання”, педагогічні аспекти музичного сприйняття, музична діяльність та виховання, засоби музичного мистецтва, чуттєве відображення дійсності, духовний потенціал особистості, художньо-емоційний досвід школярів. Визначено, що сприймання музики є провідним видом музичної діяльності яке збагачує всі творчі прояви дітей. Автор зазначає, що педагогічне управління музичним сприйманням має своєрідний характер, в якому учитель музики має знати не тільки методи управління, а й володіти педагогікою, бути артистом, наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням цієї музики та силою образного слова про музичне мистецтво.

Ключові слова: сприйняття, учні, музичне мистецтво, музичний образ, музична діяльність, емоційно-чуттєва сфера, емоції, ситуація сприйняття.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Перебудова освіти в Україні на принципах гуманістичного підходу до дитини передбачає створення умов для розвитку її творчих здібностей і пробудження інтересу до пізнання. Вже в дошкільному, а потім і у шкільних роках, сприйняття музики є одним із засобів формування особистості дитини. Яскраві музичні враження сприяють залученню дітей до музичного мистецтва у процесі різних видів музичної діяльності, а саме: сприймання, виконавства і творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми... Сприймання музики є провідним видом музичної діяльності. Розвиток сприймання збагачує всі творчі прояви дітей. Важливість формування у дітей музичного сприймання на основі музичного репертуару доводили Д.Б.Кабалевський, Н.А.Шацька, Н.А.Ветлугіна та багато інших музичних діячів [1, с.90]. Д.Б.Кабалевський відводив музичному сприйманню домінуючу роль [4, с.110]. В дитини у процесі розвитку музичного сприйняття змінюється й інтерпретація музики – від бідних, одиничних, конкретних характеристик до яскравих, розгорнутих, багатих уявлень.

В межах програмної освіти, на жаль, не враховується саме психологічний бік виховання, що є динамічним та багатоплановим процесом формування індивідуальної психічної структури. В музичному вихованні не береться до уваги і така фундаментальна категорія, як простір. Тим часом саме простір – як засіб сприймання музики та базовий компонент музичного мислення – має враховуватися не тільки при організації сприймання музичних творів, а й взагалі у процесі музичного виховання дітей. Вирішенням проблеми музичного простору і визначенням психологічних особливостей його сприймання в музичних творах займалися Б.Ананьєв, Г.Гельмгольц, О.Костюк, Є.Назайкінський, В.Носуленко, Г.Тарасов.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, питання розвитку музичного сприймання у процесі виховання учнів загальноосвітньої школи і сьогодні лишаються недостатньо вивченими. **Метою статті** є розкриття особливостей сприйняття музики як основи виховання учнів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток музичного сприйняття є одним із найвідповідальніших завдань на уроці музики у загальноосвітній школі, центральною проблемою музично-естетичного виховання школярів. Особливу значущість останнім часом мають питання формування в учнів естетичного сприйняття класичної музичної спадщини минулого й сучасного, шедеврів світової художньої культури, народної музики, фольклору. Тільки такі твори містять у собі величезний потенціал, мають глибокий художній вплив на слухача.

Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Уміння слухати й чути музику не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості учнів розвиваються в активній музичній діяльності. У процес сприймання музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов’язаний з виконанням музики. Це дає можливість розглядати сприймання як основу засвоєння школярами втіленого в музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності. Тому головним завданням музичного виховання учнів є формування в них активного сприймання музичних творів. Як предмет дослідження, музичне сприймання є складною і багатогранною проблемою. Потрапляючи в коло інтересів різних наук, проблема музичного сприймання вивчається відповідно в різних аспектах.

У філософсько-естетичному аспекті вона розглядається через призму основних гносеологічних проблем, коли досліджуються загальні закономірності відображення дійсності в музиці, розкривається об’єктивний зміст суб’єктивних слухачських образів, їх місце й роль у психічній діяльності людей. Зростання інтересу до питань музичного сприймання пояснюється не тільки об’єктивними чинниками, а й увагою сучасної науки до проблем особистості.

У теорії музичного сприймання, головним чином, досліджується вплив різних чинників на музичний розвиток особистості, а також характер їх цілеспрямованого використання у процесі музичного виховання.

Формування музичного сприймання школярів є провідною проблемою сучасної музичної педагогіки. Учитель має розвинути чутливість дітей до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Великого значення в цьому процесі набуває вміння й цілеспрямована музично-педагогічна робота вчителя [1; 6].

У сучасній науковій літературі найчастіше зустрічаються два терміни, що визначають діяльність людини, яка слухає музику: “сприймання музики” і “музичне сприймання”. Поняття “сприймання музики” здебільшого використовується у працях психологів, воно відображає ситуацію, коли сприймання охоплює музику лише як предметний матеріальний процес, як специфічний об’єкт впливу на людину. Поняття “музичне сприймання” означає спрямування сприймання на “осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен” [2, с.92].

Як відомо, сприйняття є чуттєвим відображенням предметів і явищ об’єктивної дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при їх безпосередній дії на органи чуття. Музичне сприймання, у зв’язку зі специфікою об’єкта сприймання – музики, – поняття значно ширше, ніж безпосереднє почуттєве відображення дійсності, бо відбувається водночас у формі почуттів, сприймань, уявлень, абстрактного мислення. Це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом людини, яка сприймає цей твір, її досвідом, рівнем розвитку, психологічними особливостями тощо.

Проблема формування музичного сприйняття має глибоку історію. Накопичення величезного обсягу теоретичного матеріалу призвело до виникнення у ХХ ст. науки про музичне сприймання, яка на сучасному етапі виступає як наука про закономірності процесу формування та функціонування суб’єктивного музичного образу. У становленні цієї науки велику роль відіграли праці Б.Асаф’єва, Н.Гродзенської, О.Костюка, С.Назайкінського, Б.Теплова, В.Шацької, а також багатьох інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Сприйняття музики досліджується в багатьох напрямках. Музикознавчий напрям, наприклад, складають передусім праці Б.Асаф’єва, який показав, як закономірності музичного сприймання враховуються композитором, як структура сприймання відбивається на побудові музичного твору. Психологічний напрям складають дослідження, присвячені музично-перцептивним здібностям людини (Л.Бочкар’єв, В.Ветлугіна, С.Науменко, Б.Теплов та ін.).

Філософські аспекти музичного сприймання також мають глибоку історію. Яскравим прикладом філософського осмислення суті музичного мистецтва служать погляди давньогрецького вченого Аристотеля. Увагу філософа привернули питання про сутність і значення мистецтва, у тому числі музики, механізм її впливу на людину, особливості художнього пізнання дійсності, суть очищення (катарсису) засобами музики тощо. Багато думок Аристотеля щодо мистецтва до цього часу не втратили своєї актуальності й мають методологічне значення, зокрема думка про необхідність досягнення естетичної насолоди від сприймання. Методологічного значення набуває визнання філософами невичерпності художнього твору, багатозначності його змісту, специфічності інформації художнього тексту.

На нашу думку, головний шлях формування музичного сприймання полягає у збагаченні школярів художнім і емоційним досвідом, знаннями, вміннями і навичками, значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів. Включення в цей процес духовного потенціалу особистості, її творчих сил здійснюється через розвиток активної діяльності у процесі сприймання, переживання й осмислення музики.

У педагогічному аспекті ці положення підкреслюють необхідність урахування специфіки музики та особливостей її сприймання учнями, створення таких умов, які б забезпечували глибоке осягнення музичних творів.

Музична діяльність, яка здійснюється на основі сприймання, усвідомлення музичного образу, впливає на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості. Інтегрована діяльність вчителя музики спрямована на спеціальний музичний розвиток школярів, їх музичні здібності, формування творчої особистості учня з глибоким внутрішнім світом, усвідомленим музичним інтересом.

Л.Виготський писав: “Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителів ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність” [3, с.118]. Створення у слухачів відповідного настрою (тобто установки) на сприймання музики є важливою умовою формування музичного сприймання школярів.

Особливістю педагогічної ситуації є те, що вона або спеціально створюється вчителем відповідно до змісту конкретної діяльності, або ним враховується ситуація, що виникла. Ситуація сприйняття музики визначається багатьма чинниками, які можуть посилювати або послаблювати її вплив. Конкретний акт сприймання залежить передусім від емоційного стану учнів, їх інтересів і прагнень під час сприймання музики. Отже, необхідна ситуація створюється передусім самим музичним твором, а також частковою установкою на спрямованість дій саме в цій ситуації. При цьому художній твір ефективніше впливає на ситуацію за умови, коли він тісно пов’язаний з особистим досвідом слухача [6, с.136].

У педагогічному аспекті виділяють три типи емоції, які можна співвіднести з триступеневою структурою музичного сприймання, яку умовно розрізняють дослідники О.Рудницька та Т.Завадська, підкреслюючи їх важливість та специфічність у формуванні перцептивних та інтелектуальних умінь музичного пізнання: “Емоції вираження”, в яких виявляється недиференційоване ставлення до музичного мистецтва, яке ґрунтується на

інтуїтивних відчуттях”, що відповідають перцептивному сприйманню музичних звучань, їх слуховому розрізненню. “Емоції переживання” – усвідомлення особистісного смислу музичного твору, на основі яких здійснюється розуміння виразно-змістовного значення музики. “Емоції співпереживання”, які характеризуються злиттям суб’єктивного переживання з позицією автора й виконавця, внаслідок чого здійснюється естетична оцінка й інтерпретація емоційно-образного змісту музики [6, с.79].

Набуваючи досвіду спілкування з мистецтвом, дитина завжди певним чином ставиться до нього, виявляє почуття задоволення чи обурення, і це ставлення завжди оціночне. Проте оцінка, яка виражається судженнями “подобається” і “не подобається”, є тільки першою сходинкою у світ прекрасного. Справжньою, естетичною вона стане лише тоді, коли знання про мистецтво будуть глибокі, а враження від музики – систематизовані, осмислені. Оцінка при цьому свідчатиме про певний рівень освоєння учнями культурних цінностей та їх уміння активно виявляти своє ставлення до дійсності в різних формах оціночної діяльності – емоційній, теоретичній, практичній.

Оціночна діяльність у свою чергу залежить від естетичної свідомості дитини, становлення якої пов’язано з навчанням і діяльністю в загальноосвітній школі. Найяскравіший прояв естетичної свідомості учнів можна зафіксувати в естетичних судженнях. Естетичне почуття як специфічний вираз людських почуттів не відокремлюється від усього пізнавального процесу, а тісно пов’язане з умінням естетично відчувати красу природи, людських стосунків і творів мистецтва. Воно лежить в основі формування соціально активної особистості, яка стверджується в навколишньому світі.

Особливого значення оцінююча діяльність набуває в школі. Учні поступово включаються в систему суспільних відносин, беруть участь у розв’язанні суспільних і культурних завдань, виконують доручення.

Естетичні оцінки допомагають педагогам виховувати особистість з розвинутим художнім смаком, який виробляється на основі наявної в неї системи поглядів і переконань. Так, наприклад, у програмі для загальноосвітніх навчальних закладів “Музичне мистецтво” (5-8 класи) акцентується увага на розвиткові в учнів чуттєво-емоційного та естетичного сприйняття світу, асоціативно-образного мислення, виявленні специфіки художньо-образної мови мистецтва, цілісного бачення та розуміння музичних образів на основі чуттєво-емоційного сприймання мистецьких творів (музика, література, образотворче мистецтво). Тому основою уроку музичного мистецтва є сприймання та інтерпретація музичних творів, а практична діяльність учнів (виконання творів) націлена на логічне і творче продовження процесу сприймання-інтерпретації.

“Об’єктом перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів з музичного мистецтва має стати здатність інтерпретувати художньо-образний зміст музичних творів, висловлювати власне емоційно-естетичне ставлення до них, застосовувати здобуті знання та досвід у художньо-творчій діяльності (виконання музичних творів). Результатом навчання, виховання й розвитку мають стати художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтації, художньо-образне мислення, творчі здібності учнів” [5, с.218-219].

“Залежно від рівня розвитку естетичних почуттів, досвіду, розуміння мистецтва людина сприймає в структурі естетичної інформації ті відомості, які відповідають усвідомленим переживанням, і ті, які впливають на неї емоційно, на рівні інтуїції і досить часто не мають обґрунтованого пояснення з погляду змістовної оцінки” [7, с.91]. Наука розглядає інтуїцію як необхідний внутрішньо зумовлений природою творчості момент виходу за межі сталих стереотипів, логічних програм, пошуку рішень. У контексті філософських та естетичних знань феномен інтуїції має довгу і складну історію.

Головна мета – всебічне знання предметів та явищ навколишнього світу – задля досягнення якої й здійснюється пізнання. Адже наукове та естетичне відображення, пізнання світу йде від формального знання до змістовного, від пізнання зовнішніх ознак до розкриття суті, закономірностей.

Пізнання навколишнього світу засобами музичного мистецтва, формування повноцінного музичного сприймання вимагає розвитку емоційної сфери дітей, їх художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання музики, збагачення естетичного досвіду. Ефективність цього процесу значною мірою визначається якістю педагогічного керування, яке має спрямовуватися на створення оптимальних умов для музичного розвитку особистості, забезпечення глибокого осягнення учнями змісту музичних творів.

Оскільки педагогічне управління музичним сприйманням має своєрідний характер, учитель музики має знати не тільки методи управління, а й володіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом, який “заражає” дітей своєю любов’ю до музики, наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням цієї музики та силою образного слова про музичне мистецтво. Усе це має вирішальне значення для виховного впливу на підрастаюче покоління.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини / Н.Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1997. – 94 с.
2. Восприятие музыки: Сборник статей / Ред.-сост. В.М.Максимов. – М.: Музыка, 1980. – 256 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Кабалевский Д.Б. О трех китах и многом другом / Д.Б.Кабалевский. – М.: Просвещение, 1976. – С.110.
5. Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття: Навч. Посібник / Л.Т.Левчук. – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
6. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч. Посібник / О.Я.Ростовський. – К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.

Аннотация

Л.П.Сербина-Лукасиук

Восприятие музыки – основа воспитания учащихся общеобразовательной школы

В статье рассматриваются вопросы развития и формирования восприятия музыки учащихся общеобразовательной школы, определение понятий «восприятие музыки» и «музыкальное восприятие», педагогические аспекты музыкального восприятия, музыкальная деятельность и воспитание, средства музыкального искусства, чувственное отражение действительности, духовный потенциал личности, художественно-эмоциональный опыт школьников. Определено, что восприятие музыки есть ведущим видом музыкальной деятельности, которое обогащает все творческие проявления детей. Автор выделяет, что педагогическое управление музыкальным восприятием имеет своеобразный характер, в котором учитель музыки должен знать не только методы управления, а и владеть педагогикой, быть артистом, наполнять учеников эстетической радостью и влиять, прежде всего, своим собственным исполнением музыки и силой образного слова о музыкальном искусстве.

Ключевые слова: восприятие, ученики, музыкальное искусство, музыкальный образ, музыкальная деятельность, эмоционально-чувственная сфера, эмоции, ситуация восприятия.

Summary

L.P.Serbina-Lukasiuk

Perception of Music – the Basis of Education of Secondary School Pupils

The questions of development and formation of the perception of music by the pupils of secondary schools, definition of the notions «perception of music» and «music perception», pedagogical aspects of music perception, musical activity and upbringing, means of music art, sensual reflection of reality, spiritual potential of the personality, artistic and emotional experience of pupils are studied in the article. It is found out that perception of music is the leading kind of music activity, which enriches all creative manifestations of children. The author highlights that pedagogical management of music perception has its original character, where the teacher of music should know not only the methods of management, but to be familiar with pedagogics, to be an actor, to fill pupils with aesthetic joy and influence them, first of all by the own performing of music and the power of figurative word about the music art.

Key Words: perception, pupils, music art, music image, music activity, emotional and sensual sphere, emotions, situation of perception

УДК [37.035.6+371.124:78]:781.7(477):786.2(045)

Сікора Г.І.

викладач кафедри теорії та
методики музичного мистецтва
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(м.Хмельницький)

Формування національної самосвідомості у майбутніх учителів музики засобами українського фортепіанного мистецтва

У статті розглядається проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів музики як важлива складова в системі сучасного фортепіанного навчання. Автором під національною самосвідомістю розуміється усвідомлення людиною особистої причетності до свого етносу, визнання себе частиною нації, громадянином своєї держави. Висвітлено основні концептуальні положення використання української фортепіанної музики, щодо професійного та духовного становлення майбутнього фахівця. Окреслено актуальні завдання та вимоги сучасної музичної педагогіки. Визначається, що вищою метою музичної освіти є передача цінного національно-духовного досвіду поколінь, сконцентрованого в музичному мистецтві, і формування на цій основі високогуманних рис та якостей особистості кожної людини. Охарактеризовано особливості інтерпретації українських фортепіанних творів минулого та сучасності.

Ключові слова: самосвідомість, національна самосвідомість, українське фортепіанне мистецтво, майбутній учитель музики.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сучасному етапі культурно-історичного розвитку суспільства простежується тенденція актуалізації національних традицій, їх формувального впливу на особистість, її самосвідомість, культурний розвиток у цілому. Феномен національних традицій полягає насамперед у тому, що через них здійснювався і здійснюється генетичний теоретико-культурний зв'язок поколінь у часі і просторі. “Виховання особистості – це засвоєння спадщини минулого і досвіду сучасності”, – наголошує Л.Сіднев [4, с. 16].

Актуальним на сьогодні є питання національних засад у підготовці майбутніх учителів музики. Саме вчитель є реалізатором концепції музичного виховання школярів на основі української культури, яка розвиває